

PULA IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

TLHAMAFATSO – koketsotlholtlhwya ka go dirisa tirego-temo

KA 20 TLHAKOLE 2020, DITHULAGANYO TSA GRAIN SA, LEFAPHA LA BORANYANE LE TLHAMO, BOEMEDI BA TLHAMO YA THEKENOLOJI LE LEFAPHA LA BOLEMIRUI, TLHABOLOLONAGA LE TLHABOLOLOMAGAE DI ETSE KGAOLO YA ELUKWATINI, MPUMALANGA, GO BONA KUMO E E RULAGANTSWENG KA GO DIRISA KITSO YA TLHAMO MABAPI LE TLHAMAFATSO.

Tlhamafatso ke tiragalo ya go dirisa mmidi go uma tlhama fa olquetswe mo seeledi sa alekale mme morago o silwe go uma tlhama e e bitswang masa e e ka dirisiwa go rulganaya dijo tsa mefuta

Petri Fourie, Stefan Links, Dr Marinda Visser le Dr Miekkie Human, Thulaganyo ya Thaka ya Dipatlisiso tsa Maikemisetso. Go bona kitso gape o ka ikopantsha le stefan@grainsa.co.za

e e foraloganeng. Ka ntlha ya go ruta tiragalo ya tlhamafatso mo magaeng a Aforikaborwa, tiriso ya mmidi go rulganaya mefutafuta ya dijo go oketsa tlhotlhwa ya mmidi gagolo ke balemirui ba ba dirisang kgaolo ya naga e nnye go jwala mmidi.

MAFOKO A GA...

Liana Stroebel

RE IPHITLHELA MO MAEMONG A DINAKO A A KGATLHANG KA DITIRAGALO TSOTLHE TSE DI DIREGANG MO LEFATSHENG. GO BONEGA E KETE LEFATSHE LE SIMOLOLA GO LEMOGA BOTLHOKWA BA KGAOLO YA BOLEMIRUI MME LE BOTLHOKWA BA BALEMIRUI MO MA-PHELONG A BATHO BOTLHE KA LETSATSI LE LETSATSI.

Mogare wa Covid-19 o na le tlhaselo e e makatsang mo kgaolong ya ditshhelete ya rona le gale, re ka leboga gore (kwa ntle ga koketso e e makatsang ya tlhotlhwa ya ditokelelo), ka lesego ga o a tsuolola kgaolo ya go uma tlhaka jaaka dikgaolo tsa dikgwebo tse dingwe. Re tshwanetse go itumelela tshegofatso e re e amogetseng, re dire ka thata go gaisa pele mme re nne re nagana bao ba ba sa amogetlang tshegofatso jaaka rona.

Jaaka le itse, kgwedi ya Phukwi ke kgwedi e go dirwang ditiro tse dintsitse ke balemirui ba bantsi fa ba roba dijwalwa e bile ba rekisa kumo ya bona, mo balemirui ba ba lemang dijwalwa tsa mariga mo dikgaolong tsa kwa borwa tsa lefatshe la rona ba feditse go jwala dijwalwa tsa bona mme ba ntse ba laola mefero le disenyi tse dingwe. Jaaka re tswelela ka setlha, kwa ntle ga kgato ya go uma e re leng mo go yona, go na le dintlha tse dingwe tse re tshwanetseng go di ela tlhoko ka dinako tsotlhe ka go tswelela mo lenaneo la ditiragalo tsa mo polaseng.

Dintlha tse dingwe tse di leng bothhokwa (tse fa gongwe di sa elwe tlhoko ka tshwanno) ke bolaodi ba go elela ga madi, go tlhokomela didiriswa tsa rona mme tota le go tlhokomela badiredi ba rona mo dipolaseng tsa rona. Ka dinako tsotlhe gakologelwa 'go tshola badiredi jaaka ba kcona go fetola maemo mme ba tlaa kcona' – Jim Goodnight, CEO, SAS. ■

Tlhamafatso...

BOTLHOKWA BA BALEMIRUI MO MORAFENG

Balemirui ba ba dirisang naga e nnye ba na le seemo se se bothhokwa mo merafeng ya kwa magaeng mo Aforikaborwa. Ka go tlamela baagi ba morafe o ba leng mo go ona ka kgono ya go dira mme tota le ka dijo le kotlo le pabalesego ya kotlo, balemirui ba ba bonwa e le dipinagare tsa tsholofelo mo morafeng. Balemirui ba, ba emela kgao-lo e kgolo ya merafe ya kwa magaeng mme ba naya sejosegolo go marekisetso a a mo magaeng mo go tshegetsang bontsi ba merafe e. Ba tlhoka go dirisa batho ba bantsi go gaisa balemiruikgolo mme ke bona ka bogolo ba ba nayang batho tiro kwa magaeng. Jalo, ka go tsholetsa balemirui ba, dithlaselo tse dintsitse mabapi le dintlha tsa kgono ya go phela mo merafeng ya kwa magaeng e ka tlhokomelwa.

TSHWARAGANYO GARE GA MMUSO LE BODIRELO

Thulaganyyo ya DSI e lemogile mosola wa tlhamafatso ka 2018 morago ga go etelwa ke setlhophsa Mexico mo Aforikaborwa se se supileng tirego ya tlhamafatso mo kopanotriso e e neng e tlhomilwe mo Lekgotla la Dipathiliso tsa Bolemirui. Molaodi wa pele wa Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui la Grain SA, Jane McPherson, o dirisitse tirego e kwa gae, ka kgono e e makaditseng.

Tirego e ga e tlhoke didiriswa kgotsa
ditokelelo tse di ntshwa se dintsitse mme jalo
ga e je madi a mantsi fa e dirisiwa.

DSI le Grain SA di kopantshitse metswedi ya tsona go tsweleletsa tirego e mme di kgonne go rulaganya dithutiso tse di ka nnag 340, mo go rutilweng batho ba ba leng 4 145. Dithutiso tse di tsegeatsang dithutiso tsa tirego tsa go ruta matheo a kotlo, tse di leng 79, tse di neng di le mosola go batho ba ba ka nnang 1 246, mme gape le tse di rutang go ungwa ga dinawa tse di neng di le mosola go batho ba ba leng 1 196 di rutilwe gape. Kgono ya itshimololelo e e supilwe go baeti ka go ba bontsha kumo e e baakantsweng, e e neng e le borotho, bogobe, dipanekuku, madila le dimme tse dingwe tse di dirilweng ka go dirisa matonkomane. Ka ntlha ya tiro e, balemirui ba ba supile mosola wa tirego-temo go tiragalo ya go naya dijo mme le pabalesegokotlo ka tiragalo ya go oketsa tlhotlhwa fa go dirisiwa tlhamafatso.

The price of success is hard work, dedication to the job at hand, and the determination that whether we win or lose, we have applied the best of ourselves to the task at hand.

~ VINCE LOMBARDI

Tlhamafatso...

Dithutiso tsa go tlhamafatsa di neile balemirui kgono ya go ithuta ka thekenoloji e ntshwa le go rulaganya dijo tsa setsho ka go dirisa kitso e ntshwa e ba e amogetseng.

TIRISO YA TIREGO-TEMO MABAPI LE PABALESEGO YA DIJO LE KOTLO

Ke setlapele go mmuso go netefatsa gore balemirui ba ba dirisang naga e nnye ba itshwaragantse le tirego-temo ka tshwanno. Tiragalo ya tirego-temo e oketsa tlhotlhwa ya kumo e nngwe le e nngwe e e sa fetolwang. Ka go dirisa mokgwa o balemirui ba kgona go oketsa tlhotlhwa ya kumo ya bona go badirisi ba kumo mme le go oketsa maemo a kgono ya go bona poelo mme le tswelelo ya kgwebo ya bolemirui ya bona. Tirego-temo jalo e kgona go abela go tsholetso ya twantsho ya dithaselotso tsa itsholelobaago, e oketsa palo ya ditiro mme e tokafatsa pabalesego ya dijo le kotlo. Baumi ba ba leng balemirui ba ba dirisang dikgaolo tsa naga tse dinnye ba Aforikaborwa, le gale, ba tlhoka matseno go bodirelo ba tirego-temo, ka dintlha tsa botlhokwa ba dithulaganyetso, dithutiso kgotsa matseno go marekisetso.

TLHAMAFATSO E LE MOKGWA WA TIREGO-TEMO

Tlhamafatso, ke sekao sa tirego-temo mme se naya mesola e e farolaganeng go gaisa tlhaka e e sa diregang. Go botoka go sila, go oketsa maemo a diporoteine tse di leng teng mme le kotlotsenelelo, moutlwalo le monko le tsona di a oketsega, setatšhe e kgona go thugwa botoka, mme botlholegannyne bo a fokotswa.

Tirego e ga e tlhoke didiriswa kgotsa ditokelelo tse di ntshwa se dints mme jalo ga e je madi a mantsi fa e dirisiwa. Go tlhokiwa pitsa ya tshipi kgotsa ya tshipi e e thatafaditsweng (go faapana le pitsa ya aluminiamo) le kalaka (kalsiamo hidrokosit). Ka gore dithulaganyetso ga di botlhokwa mme le ka gore marekisetso a go rekisa mmidi o

o fetotseng a teng, tiro e e gatelela go rutiwa ga balemirui go dirisa mmidi go dirisa tirego ya tlhamafatso.

TLHAMO KA GO PHALA

Dithuto tsa tlhamafatso di naya motheo go balemirui go ithuta ka thekenoloji e ntshwa mme le go e dirisa mabapi le botlhokwa ba bona. Dithutiso tse di tseneletseng, dibukathutiso le diresepi di neilwe go batho mo dikgaoleng tse di farologaneng mo mmidi o jewang e le sejogolo.

Ka go dirisa kitso e e tlhokiwang, go ne go le balemirui ba ba neng ba tshwanetse go rulaganya kumo ya bofelo. Mefuta ya kumo le go kgethegwaa ga dijo tse di baakantsweng go ne go le motswedie wa go tiisa mooko go baeti, ka gore balemirui ba ba ne ba tsere kitso ya bona e ntshwa mme ba e dirisa go baakanya dijo tsa mefuta ya setso. Go ne go le tatsonyana fela ya tiro e kgolo e balemirui ba ba e dirang go tsholetsa godimo ditlhophpha tsa bona.

TSELA YA GO TSWELELA PELE

Ka go bona kgono ya lenaneo le mo ditlhopheng tse, DSI e lebeletse mekgwa e e ka dirisiwang go tsweleletsa lenaneo le mo ditlhopheng tse dingwe le dikgaolo tse dingwe mo Aforikaborwa. Gape, yona thekenoloji e kgona go dirisiwa go uma mefuta e mengwe ya dijo jaaka dinawa tse, ka tlwaelo, di tsayang nako e telele go apeiwa mme go tsaya tiro e ntsi go di baakanya. Keletso ke gore baeteledipele ba ditlhophpha ba tlaa kgona go nna le kitso e e maemo a mo ba ka kgonang go bona poelo ya madi fa ba dirisa tirego ya tlhamafatso go oketsa maemo a bona a itsholetsoboago mme le go tokafatsa bophelo ba ditlhophpha tsa bona.

Dintlhatsotlh tsa mekgwa ya GO-SE-LEME

GO-SE-LEME KE TIRAGALO YA MOFUTA WA TE-MOTSHOMARELO MO GO NANG MAITLHOMO A GO SOMARELA MMU LE METSI. MOKGWA O O SETSE O NNILE MOKGWA WA TLWAE-LO O O DIRISIWANG KE BALEMIRUI, TOTA MO DIKGAOOLONG TSE DI BONANG PULA KA BOKANA BA GO OKETSEGA MO AFORIKABORWA.

Mesola e mentsi e ka bonwang fa go dirisiwa mekgwa ya go-se-leme e bonwa fela morago ga palo ya dingwaga e e rileng ya go dirisiwa, mme jalo o tshwanetse go nna le tebelelopele e telele fa o simolola go e dirisa. Gape go na le 'melaotheo' e balemirui ba tshwanetseng go e ela tlhoko go kgona go bona ditswamorago tse di siameng jaaka go ka kgonegwa. Molaotheo ke boitshediso! Re batla gore ba ba tlaang morago ga rona ba kgone go uma dijo jaaka rona, mme go kgona ntlha e go tlhokiwa gore go sale mmugodimo gore ba kgone go uma tlhaka mo go ona.

BOAKANYI BA MOTHEO

Ditragalo tsa go-se-leme di na le maikaelelo a go se feretlh e mmu gago-lo. Kwa ntla ga go dirisa mokgwa wa go fetola mmu go rulaganya lekidi, balemirui bogolo ba tsepa go rulaganya llaga ya disalelamorago tsa dimela tse di robilweng mo godimo ga mmu mo ba ka jwalang dijwalwa tsa bona. Llaga e ya disalelamorago e tshegetsu go se lathege ga mmugodimo mme e bile e ka kgonisa tsenelelo ya metsi mo mmung ka go fokotsa go elela ga metsi.

Mosola o mongwe wa go nna le llaga ya disalelamorago e e khupetsang mmugodimo ke go thibela go mela ga mefero mme tswelelopele ya ditshedinnye tse di mosola e kgona go oketseg. Dintlh tsotlh tse di kgona go tsweleleta pele boitshediso ba mmu.

Poelo ya madi gape ke ntlha e kgolo fa go fetolelw go mokgwa wa go-se-lemero. Balemirui ba ba ntsi ba dira phoso ya go nagana gore go-se-leme ke mokgwa wa go boloka madi fa go rekwa ditokelelo. O ka tsaya gore go fokotsa go lema go fokotsa tiriso ya terekere, jalo go bolokiwa madi a mantsi mabapi le tlholtlwa ya tisele. Ka maswabi ga go a nna jalo, tota ka nakokhutswane. Dipatlisiso di supile gore ka kgato ya 'kagelelo' ya go-se-leme o ka bona phokotso e nnye ya bokana ba kumo e e bonwang ka tlwaelo ka o ntse o tswelela go dira go bopa llaga e e botlhokwa ya disalelamorago mme le fa popego ya mmu e sa ipaakanya. Ka dinako tsotlh gakologelwa gore maemo a go kgona ka nakotelele a botlhokwa fa o simolola go dirisa mokgwa wa go-se-leme.

DIDIRISWA

Go nna le didiriswa tse di tshwanetseng go botlhokwa gagolo go kgona go dirisa mokgwa wa go-se-leme. O tlhoka go nna le sediriswa sa go jwala se se tshwanetseng go kgona go jwala ka mokgwa wa go-se-leme. Ka tlwaelo se tlaa nna sediriswa sa go jwala se se ka kgonang go gatelela thata go kgona go tsenelelo mo mmung ka go segelela mo llageng ya disalelamorago le mmugodimo o o thatafetseng. Thulaganyo ya segoki sa haeteroleke e tlhophiwa godimo ga sediriswa se se kopantshweng ka dintlhatharo.

Sediriswa se se tshwanetse gape go nna le megoma e e gagolang mmu mme le didiko tse di segang tse di kgonang go tsenelelo mo llageng ya disalelamorago, mme didiriswa tse dingwe tsa go jwala gape di dirisa leotwana le le gatelelang le le leng leotwana le le sekameng la sediko se se gagolang mme le 'feela' matlakala go a tlosa go tokafatsa tiro ya sediko sa go jwala go tsenelelo mo mmung.

Sediriswa sa gago se tshwanetse go nna le megoma e e bogale e e segang mmu fa pele ga sediko sa go jwala go bula mosethlo mo peo e ka lokelwang mme e salwa morago ke maotwana a a gatelelang a a tobetsang mmu go tswala mosethlo. Se sengwe se se leng bottlhokwa gape ke sediriswa sa go gasetsa. Ka gore o ka se tlhoke go tlhagola jaaka go le tlwaelo ka sediriswa sa go tlhagola o tlaa tlhoka go netefatsa gore o nne le segasetsa se se nang matsogo se se dirang ka tshwanno go gasetsa dikhemikale tse di bolayang mefero.

Fa o akanya go fetolela go mokgwa wa go-se-leme, go atlagnegiswa gagolo gore o netefatsa go nna le didiriswa tse di tshwanetseng mokgwa o. O tshwanetse go lebelela didiriswa tse e le peelo mo lenaneo e e tlaa nnang mosola isago.

NTLHA YA GO SIMOLOLA YA NTLHA

O tshwanetse go nna le ntlha ya go simolola e e siameng e mo o ka agelelang mo go yona. Se simolole go dirisa mokgwa wa go-se-leme mo kgaolong ya naga e e omeletseng mo go sa jwalwang dingwaga le dingwaga. Bogolo simolola go dirisa tshimo e e lemilweng gape le gape ka tshwanno mme e sa thatafatswe e bile e se na mefero go feta go agelela mo go yona. O ka tlhoka go lema mmu ka mokgwa o o tlwaeleloeng ka ngwaga wa ntlha pele.

Morago ga go baakanya tshimo ya gago mme tshimo ya gago jaanong e siame go jwala o tshwanetse go swetsa gore o tlaa jwala mofuta wa dijwalwa ofe. Gakologelwa gore o tlaa batla mofuta ofe wa disalelamorago fa o simolola go agelela mmu mme le gore ke mofuta ofe wa dijwalwa o o tlaa go nayang disalelamorago tse di lekaneng go kgona go khupetsa mmu. E le sekao, go botoka go dirisa mmidi kwa ntla ga disonobolomo ka gore matlhaka le matlhare a mmidi a na le popego le bokana go gaisa a disonobolomo.

Morago ga go roba dijwalwa, go ka nna botoka go jwala mofuta wa dijwalwa tsa mariga jaaka habore kgotsa korong go khupetsa mmu. Go tlaa thusa go khupetsa mmu le go tokafatsa popego ya mmu mme gape go tlaa tshegetsu go agelela llaga ya matlhaka le matlhare mo mmugodimo wa gago. Fa setlh sa go jwala se se late-lang se goroga o tlaa nna le motheo o o siameng mo o ka agelelang. Netefatsa gore o dire 'kgasetso ya go fisa' ka tshimologo ya setlh go thibela mefero go kgona go mela monate. Fa mefero yotlh e laotswe o ka jwala peo mo disalelamorago le dijwalwa tsa go khupetsa tsa setlh se se fetileng mme wa simolola ka tirego ya go agelela.

BOITLHOMO

Gakologelwa gore tirego e ke lenaneo la nakotelele le le tlaa simololang go naya poelo fela morago ga dingwaga tse di rileng fa le dirisiwa. Nagana boithomo ba bofelo – boitshediso! Tswelela go dira go kgona go bona dillaga tse di tlhokiwang mme le go tlhabolola popego ya mmu wa gago. Tswelela go ithuta mme se tshabe go botsa diposto le go kopa thuso go balemirui ba ba setseng ba kgonne mokgwa wa go-se-leme. ■

Sa go tlhokomelwa mabapi le KANOLA go tloga kgwedi ya Phukwi

SETLHA SA GO JWALA SE KWA MORAGO GA RONA MME RE SOLOFELA GORE RE KGONNE GO JWALA KANOLA KA GO KATOGA GO LEKANE LE KA MAEMO A A LEKANENG. NTLHA E, KE DUMELA GORE KE PINAGARE YA GO MEDISA DIJWALWA TSA KANOLA KA TSHWANNO LE KA KGONO.

Mmatlisisi wa kwa pele wa kwa Australia, Dr John Kirkegaard, o gatelela botlhokwa ba go uma bodimedi (mathare le matlhokwa) ka go lekana go kgona go uma bogotlhe bo mefuta e re e dirisang e kgonang o re naya.

TOKELOGODIMO YA NAETEROJENE (N)

Bokana ba N bo bo tshwanetseng go dirisiwa bo tlhomamiswa ke dintlha tse di farologaneng:

- Bokana ba kumo bo bo ka bonwang mo tshimong.
- Bogotlhe ba N e e tlhokiwang go tlosa e e setseng e loketswe ka nako ya go jwala.
- Bokana ba pula e e ka nang le e e setseng e nile ka nako ya go jwala. Ka bophara, go atlanegiswa ditokelegodimo tse pedi, ke go re matsatsi a a ka nnang a le 30 go a le 40 morago ga go bonalwa ga dimela tsa kanola, go salwa morago ke tokelelo ya bobedi matsatsi a a ka nnang a le 60 go a le 70 morago ga go bonalwa ga dimela. Tokelelo ya bobedi e ka fokotswa kgotsa e ka lokelwa morago ga nako fa e le setlha se se omeletseng se le setelele.

Metswedi ya naeterojene e e nang sebabole (S) e atlanegiswa go oketsa maemo a S mo mmung. Kabo e e ka nnang 7:1 ya N:S e a atlanegiswa, tota mo mmung o o tsitlang thata kgotsa mmu wa maemo a khabone a a tlase ga 1%.

TIRISO YA DIKGAOLOTHALELELO

(Umaka mosupatsela wa go uma kanola go netefatsa ditshupetso).

Tlaleletso ya dikgaolothalelelo e atlanegiswa fa molokololo o supa botlhokwa kgotsa mo dikgaolong tse, ka tlwaelo, go nang botlhokwa ba dikgaolothalelelo.

- Kgasetso mo mathareng ka bophara e gaisa tokelelo mo mmung go lekalekantsa maemo a dikgaolothalelelo.
- Botlhokwa bo tshwanetse go supiva ka tshwanno (molokololo wa mathare ke laboratori e e maemo godimo).
- Dimela di tshwanetse go mela sentle go kgonisa kgasetso ya dikgaolothalelelo gore e dirisiwe ka tshwanno.
- Fa go ka kgonegwa gasetsa fa go le tsididinyana, go omeletse mme di sa supiwe gore pula e ka na (bogolo nako e e ka nnang diura tse tharo tsa go kgona go oma).
- Gasetsa ka go dirisa metsi ka go lekana go netefatsa gore dimela di kolobetswe ka tshwanno.
- Se tlhakatlhakanye dikgaolothalelelo le dibolayamefero mo tankeng ya go gasetsa e le nngwe.

Ka gore borono e dira tiro e e botlhokwa mabapi le kgono ya dithunya go uma tlhaka (botlhokwa ba yona bo tlisa phokotsa ya makape mme le phokotsa ya palo ya tlhaka mo makapeng) tiriso ya 1 kg/ha go 1,5 kg/ha ya soluboro e le kgasetso ka nako ya lelefatsa ya dikutu a a atlanegiswa. Se gasetse borono morago ga go thunya dithunya ka gore go ka tlisetla tloso ya dithunya.

Chris Cumming, Mogakolodi wa Motheo wa Dipatlisiso tsa Diporoteine. Romela emeile go cummingza1946@gmail.com

TSHUPETSO LE BOLAODI BA DITSHENEKEGI TSE DI SENYANG

Go tlhola go tlhokomela go botlhokwa thata go kgona go supa ditshenekegi pele ga nako jaaka go ka kgonegwa gore go rulagangwe dintlha tsa bolao-di tse di siameng.

Fa disenyi di bonwa la ntlha, tswele-la go tlhola gape le gape ka nako e e lekaneng go tlhomamisa gore a palo ya disenyi e a oketsegia kgotsa e nna fela ka palo e e rileng Dijadisenyi le metlhamepepe, mme tota le maemo a a maswe a bosa (botsididi, metsi) a ka kgona go thibela koketsos ya palo ya disenyi.

Akanya tiriso ya kgasetso fela fa maemo a disenyi a simolola go feta palo e e supiwang e le tshenyego e kgolo (umaka mosupatsela wa go uma kanola go netefatsa ditshupetso.)

Bongadule

Bongadule ba khabetše ke mofuta wa bongadule o o jang dimela tsa kanola. Bongadule ba huduga go tloga mo dimeleng tse di seng dijwalwa mo mathokong a masimo a kanola. Fa ba setse ba goroga mo dimeleng tsa kanola ba kgona go ntsifala ka bonako fa go le bollo e bile go omeletse mo tikologong. Jalo, go botlhokwa thata go tlosa dimela tse ditala tse di ka nayang manno go bongadule le ditshenekegi tse dingwe tsotlhe mo masimong le mo nageng e e gaufi le masimo.

Fa go le tsididi go fokotsa kgono ya bongadule go ntsifala mme tota palo ya bona e ka fokotsegia fa go le tsididi e bile go le metsi. Semela sa kanola, fa se sa le sennye, se kgona ke bongadule ka bonako. Fa bongadule ba le ba bantsi thata ka go tswelela ka nako ya go thunya dithunya le go bopa makape ba ka senya gagolo. Go botlhokwa gagolo go sireletska kanola go go senyegwa ka ntlha ya bongadule ka nako ya maemo a kgatelelo ya go tlhoka metsi.

Go botlhokwa go tlhola go tlhomelma maemo a palo ya bongadule. Fa bongadule ba ja dithunya fa di sa le ntshwa go mela ga tsona go busetswa morago gagolo, tota le go mela ga semela sa kanola. Dimela tsa kanola tse di godileng di na le kgono go fenza bongadule. Fa go swetswa go gasetsa kgotsa go se gasetse go botlhokwa go tlhomamisa palo ya dimela tse di tseneletsweng ke bongadule kwa ntle ga go bala bongadule mo semeleng se sengwe le se sengwe. Go na le dibataba le metlhampepe tse di jang

bongadule tse dintsi mme go botlhokwa go netefatsa pele gore palo ya bongadule e a oketsegia mme e mo maemong a go senya thata fa go simolwla go gasetsa.

Serurubele sa mokgwatlategane (DBM)

Tshupetso ya ntlha ya gore serurubele sa mokgwatlategane se teng ke fa dirurubele tse dinnye tse ditshetlhaborokwa ka sekaelo se sesweu sa meradi ya popego ya teemane mo magareng a mekwatla fa diphuka di phutilwe, di bonalwa mo masimong a kanola. Disenyi tse di ka nna teng go tloga fa dimela di simolola go supa dithunya mme ka tlwaelo di simolola go tsenelela mo dimeleng ka nako ya lelefatso ya dikutu. Kanola e ka kgona koketso ya palo ya serurubele sa mokgwatlategane kwa ntle ga tatlhego ka nako ya go mela matlhare. Fa kgato ya go thunya dithunya e ntse e tswelela, koketso ya palo ya dibokwana tse di hudugelang kwa dithunyeng le makape e a bonegwa.

Serurubele sa sesadi se kgona go beela mae a masethana a a ka nnang go feta 100 ka bophelo ba sona. Mae a thuba morago ga matsatsi a le mane go a le rataro, ka kgato ya ntlha e e leng dibokwana tse di tsenelelang mo matlhareng a semela. Dikgato tsa go gola tse tharo tse di latelang tsa dibokwana di phela ka go ja matlhare. Dibokwana di gola go nna botelebo bo bo ka nnang dimilimitara tse 12. Fa dimela tsa kanola di tsena mo kgatong ya go thunya dithunya, dibokwana tse di ka senya thata mme di ka tlisa tatlhego ya kumo ka bontsi. Sedikobophelo, go tloga mo kgatong ya mae go fittha mo kgatong ya serurubele, se ka nna matsatsi a le 14 fela fa go le bollo, mme go ka tlisa koketso e e makatsang ya palo ya dirurubele tse. Ka nako ya maemo a go ka nna go bapa ga dikgato tse di faroganeng tsa sedikobophelo tsa dirurubele tsa mokgwatlategane mo dimeleng ka nako e le nngwe e rileng.

Teko ya go bala dibokwana e tshwanetse go tseiwa gape le gape ka go latelana. Fa go fitlhelwa dibokwana tse di leng 10 tsa botelebo ba dimilimitara tse 3 go tse 4, o tshwanetse go tlhomelma thata. Fa palo a sa oketsegia tswelela go tlhomelma le go bala ka letsatsi le letsatsi. Fa palo ya dibokwana e simolola go nna palo e e ka senyang, simolola go gasetsa.

Dibokwana – bollworm

Mae a dibokwana tse a beelwa mo magodimong a matlhare fela. Serurubele sa sesadi se se fofang bosigo fela se kgona go beela mae a a ka nnang 1 000 ka bophelo ba sona bo bo ka nnang matsatsi a leng robedi. Mae a thuba morago ga matsatsi a a ka nnang tlhano go a supa. Dibokwana tse dinnyenye (tlase ga milimitara e e leng 1) di ja matlhare mme di tlaa tlosa letlalo ga rataro gare ga matsatsi a a ka nnang 14 go a le 18 mme di ka gola go nna disentimitara tse 3. Go beela ga mae ka tlwaelo ga tsamaelana le tshimologo ya kgato ya go thunya dithunya ya kanola. Go tlhola go tlhomelma ka twaelo gore a dibokwana tsa mofuta o di teng, a mae a tsona a a bonwang ka matlhobotoka fela a teng kgotsa ka go dirisa mesetwana e e di gogelang go tlaa thusa go di supa fa di simolola go phela mo dimeleng tsa gago.

Palo ya dibokwana tsa mofuta o e ka oketsegia ka bonako, tota fa go le bollo e bile go omeletse mme di ka kgona go senya dimela tsa gago thata. Fa go na le palo e e kwa godimo ya bongadule go bonegwa ekete dibokwana tse di phela monate ka gore dirurubele tsa teng di rata go nwa tswina ya bongadule. Simolola go gasetsa fela fa palo ya dibokwana tse e supa gore di ka senya mme e le dibokwana tse tlhano go tse lesome mo kgaolong ya m².

Ntlha e e latelang e e bothlhokwa go balemirui ba ba jwaland kanola ke go gasetsa go bolaya Sclerotinia, fa maemo a bosa a siame go phedisa bolwetsie bo. Nako e e tshwanetseng go simolola go harakela kanola mo meleng mme/ kgotsa go e roba gape ke ditswetsio tse di botlhokwa thata tse di tshwanetseng go tseiwa mme di tlaa lebelo wa mo athikeleng e nngwe e latelang. ■

TLHOTLHWAFATSOGAPE YA MOFUTA wa dijwalwa ka setlha sa 2020/2021

DIKGAOLO TSA GO UMA KA GO SE NOSETSE MO AFORIKABORWA MO GO UNGWANG DISOYA LE DISONOBOLOMO DI PHUKANA GAGOLO KA TSHEKAMELO YA GO JWALA DISONOBOLOMO GO FETA DISOYA MO KGAOLONG YA KWA BO-PHIRIMATSATSI JAAKA SETLHA SE TSWELELA. JAAKA GO NTSE RE SOLOFELA GORE O SETSE O FEDITSE GO ROBA DISONOBOLOMO LE DISOYA MMEO KGONA GO LEKALE-KANTSHA BOKANA BA KUMO E E NEILWENG KE MOFUTA O MONGWE LE O MONGWE WA DIJWALWA TSE.

Jaaka go le tlwaelo dijwalwa mo dikgaolong tse dingwe tsa dikgaolo tsa lefatsho la rona le dikgaolo tsa go dirisa bolemirui tse dingwe di amogetse pula go feta mo go tshwentsheng tiro ya go roba mme tse dingwe ga di a amogela pula ka go lekana mo go fokoditseng bokana ba kumo e e bonweng. Tsotlhe tse di diragetse mo setlheng se se ka tseiwang e le se semetsi.

Go jwalwa ga disoya morago ga nako mo dikgaolong tse dingwe go setswe morago ke go mela ga dimela ka go siama tota ka go tlhotheletswe ke go na ga pula ka go lekana. Go jwalwa ga disoya tse, tse di neng di supa kgono e e siameng tota, go senyegile ka gore dimela di ne di sa amo-gele dikgaolo tsa bolelo jaaka di ne di tlhoka ka dikgwedi tsa Mopitlwé le Moranang tsa 2020 mo ebile go ne go na le matsatsi a mantsi a a maruru ka maru mo go fokoditseng bokana ba kumo e e bonweng gape.

Disonobolomo tse di jwetsweng morago ga nako tsa mofuta wa go gola ka bonako di neile gare ga 1,8 t/ha le 2 t/ha. Fa o kgonne go jwala disonobolomo ka nako e e rileng mme tse dingwe morago ga nako o ka

E kwadiilwe ke morolatiro

kgona go lekalekantsha bokana ba kumo e e bonweng mme wa bona gore ke tse dife tse di gaisang ka bokana ba kumo e e amogetsweng. Go tlaa go lettelela go swetsa ka go tswelela gore, a ee, kgotsa nnyaa, o tlaa kgona go jwala disoya tsa gago morago ga nako, kgotsa bogolo o fetolele go go jwala disonobolomo ka setlha se pula e nang morago ga nako e e rileng.

Ntla e gagolo e tlhomamiswa gape ke kgaolo ya go uma e polase ya gago e leng mo go yona mme le tlhopho ya mefuta ya disoya tse di ka dirisiwang le tse di atlanegiswang o jwalwa mo kgolong e o leng mo go yona. Disoya gape di ka nna karolo e e botlhokwa ya go oketsa maemo a naeterojene mo lenaneo la thefosano ya dijwalwa la gago.

DIKAKANYO MABAPI LE TLHOPHO YA MEFUTA YA DISOYA

Tswelelopele ya tirego ya tlhabololo ya mefuta ya disoya gape e akaretsa mefuta e e fetotsweng ka ntla ya jenetiki ka kgono ya go fenya mefuta mengwe ya dibolayamefero mme le ka mekgwa e e tlwaetsweng ya tirisometsi le tirisokotlo ka kgono ya go naya kumo ka bontsi tota. Go kopantsha gape ke barekisi ba bantsintsi ba ba rekisang mefuta e e farologaneng. Tlhopho gare ga mefutafuta e kgolo tota. Ke mofuta ofe o o tlaa tshwanelang ditiragalo le boemo ba gago?

Ntla e e botlhokwa thata, go go letteletsa go dirisa nako ya go jwala e e ka fetolwang jaaka go ka tlhogewa, ke go nna le peo ya mefuta e e farologaneng mo setorong sa gago kgotsa go kgona go e reka ka bonako. Molemirui jaanong o kgona go dirisa mefuta e e

farolganeng fa a sa kgone go jwala ka nako e e tshwanetseng ka ntlha ya nako ya komelelo kgotsa ya go na ga pula go feta.

Lebelela dimmepe tsa dikgaolo tsa go uma tsa barikisi ba ba farolganeng mme o bone gore a o mo kgaolong e e tsididinyana, e e tsididi-gare, e e bollo kgotsa e e bollotota. Tlhomamisa gore a mofuta o wena o o dirisang o wela mo kgaolong e e supiwang. Bokana ba kumo e e bonweng bo tlaa supa gore, a ee, kgotsa nnyaa, e ne e le tlhopho e e siameletseng polase ya gago ka ngwaga o o fetileng. Mo dikgaolong tse di tsididigare, e le sekao, mefuta ya disoya e ka farologana gare ga matsatsi a a ka nnang 56 go a le 65 a a tlhokiwang go thunya dithuya ka bokana ba 50% ka go jwälwa ka magare a kgwedi ya Ngwanatseele mme le ka matsatsi a a ka nnang a le 132 go a le 143 go fitlhelela nako ya go gola go robiwa.

Mo **Lenaneo la 1** dipalopalo tse di latelang di kgona go bonwa mo Ditswamorago tsa Dipatlisiso tsa Mefuta ya Disoya tsa ARC tsa mefuta e e leng 35 e e farologaneng ya barekisi ba bantsi ba ba reki-sang peo ya disoya. Dipatlisiso tse di tlhomamisitswe mo dikgaolong tsotlhe tsa go uma mo Aforikaborwa.

Jaaka go ka bonjwa dikgaolo tse tsididi di ka bona nako ya go roba ka go farologana ka matsatsi a a leng 28. Fa o le mo kgaolong e 'tsididi' go ka tsaya matsatsi ka bokhutswane a a leng 154 go go gola ga dimela. Fa

o jwetse, jaaka go tlhomiwa, ka 15 Ngwanatseele dimela di tlaa nna mo maemong a go thunya dithunya ka maemo a 50% mo bekeng ya bofelo ya kgwedi ya Tlhakole go tswelelelela mo bekeng ya ntlha ya kgwedi ya Mopitlwé kgotsa morago. Go gola go kgona go rojwa go tlaa nna ka 15 Seetebosigo. Jalo, o tlaa batla go tlhopho mofuta o o supang go tsaya matsatsi a a nnang 154 go gola go kgona go nna le nako e e lekaneng ya dikgaolo tsa bollo go bona bokana ba kumo bo bo lekaneng le go tila serame sa ntlha sa pele ga nako.

Mo kgaolong e 'bollo' palopalo e e tshwanang go ya le mofuta wa dimela tse di tsayang nako e telele go gola tse di jwetsweng ka 15 Ngwanatseele di tlaa supa dithunya ka maemo a 50% ka mafelelo a kgwedi ya Tlhakole go mathomo a kgwedi ya Mopitlwé ka nako ya go simolola go roba ka 5 Motsheganong.

Le gore dimela tsa gago tsa disoya di tlaa jwälwa mo kgaolong efe go atlanegiswa gore o nne le mefuta e e farologaneng ya peo e e ka jwälwang gare ga dinako tse di tshwanetseng go jwälwa disoya. Fa o sa kgone go jwälwa ka nako e e tshwanetseng mme o gatelelwa go jwälwa morago ga nako, dirisa mofuta o o golang ka bonako go gaisa mefuta e mengwe o o ka rekang peo ya ona. Diteko tsa masimo a a sa nosetswang di supa gore go ka bonwa 1,3 t/ha go 2,6 t/ha. A wena o bone kumo e kana kang?

Ntlha e nngwe ke gore a o bone kumo ka bokana bo bo gaisang kgotsa bo bonnye ka mofuta o o melang ka mokgwa o o lekeletsweng kgotsa o o sa lekelelwang. Mefuta e e lekeletsweng e khutla go golela godimo ka nako ya go thunya dithunya mme mefuta e e sa lekelelwang e tswelela go gola ka nako ya go thunya dithunya.

Go bonega ekete mefuta e mentsi e e rekisiwang go jwälwa mo masimong a a sa nosetswang ke mefuta e e sa lekelelwang mme go atlanegiswa gore mefuta e e lekeletsweng e diriswe mo masimong a a nosetswang. Nako e e tseiwang ke peo ya disoya go itshetlega e tlhotlhiletswa gagolo ke botelele ba letsatsi mme ntlha e le yona e tshwanetseng go elwa tlhoko fa o tlhopho mofuta o o ka go tshwanelang. Ka kakaretso, disoya tse dingwe le tse dingwe tse di jwälwang morago ga 20 Ngwanatseele di tlhoka kelotlhoko!

BOKHUTLO

Fa o ntse o medisa mofuta wa dijwaliwa o o kgonang mo polaseng ya gago lekalekantscha tshupetsomaemo a bokana ba kumo e o e bonang le mokgwa wa go mela le kutlwedi e e fa godimo mme o jwale diteko tsa mefuta e e farologaneng ka ngwaga le ngwaga go e lekalekantscha. Tlhokomela, go se 'leke photlha', mme wa jwälwa mofuta o o tsayang nako e telele go gola morago ga nako e e supiwang. ■

1 Ditswamorago tsa Dipatlisiso tsa Katlanegiso tsa Mefuta ya Disoya tsa ARC.

Maemo a tielaemete mo kgaolong e tseiwang	Palo ya matsatsi go fitlhelela go thunya dithunya ka 50%	Palo ya matsatsi go fitlhelela go gola go robiwa
Bollo	37 - 56	119 - 133
Maemogare	48 - 65	145 - 158
Tsididi	62 - 85	154 - 172

Go tlhabelwa ga disoya.

Itsholelokakaretso le polase ya gago

GO BA BANGWE BA LONA LEREO LE LE KA NNA LESAITSIWE. LE GALE, KE SENGWE SE SE AMA-NG KGWEBBO YA BOLEMIRUI YA GAGO KWA NTLE GA WENA O KGONA GO SE LAOLA. JALO, NTE RE SIMOLOLE GO TLHALOSA LEROE LE.

Itsholelo ke thuto ya go uma le jedo ya dilo mme le ditiragalo tse di tsa-maelanang le dintlha tse mabapi le tiriso ya madi e bile re e kgaoganya ka dikgaolo tse pedi, mo go leng itsholelototobetso le itsholelokakaretso. Go totobetsa e raya nnye mme jalo dithutiso tsa itsholelototobetso di raya jaaka batho le dikgwebo di dira mo maemong a a rileng. Go akaretsa go raya go abeleta ka bogolo kgotsa botona mme dithutiso tsa itsholelokakaretso di raya jaaka bogotlhe ba itsholelo ya lefatshe bo dira. Ka mafoko a mangwe tiragalo ya itsholelo e tsamaelana le tiriso ya madi mme jalo itsholelokakaretso e tsamaelana le tiriso ya madi mo lefatsheng le le rileng.

Ka segompieno dikgwebo tsa bolemirui di dira mo tikologong e e marara, e e tlholang e fetoga, e e laulositsweng mme e bile e e lefatshe-fetsweng ka bopohara. Go na le dintlha tse di kaenyantha thata tse balemirui ba rona ba kgonang go di laola, mme go raraanisa bolemirui. Ntlha e e leng ya botlhokwa go feta ya itsholelokakaretso e amang itsholelo le kgono ya tiriso ya madi ya kgwebo ya bolemirui ke maemo a phokotso ya tlhotlhwa ya madi, maemo a tsalo ya madi, kgolo ga nneta mme le Palogothiye ya Boleng ba Kumo ya Selegae, ke go re 'Gross Domestic Product' (GDP), palo ya batho ba ba nang tiro, mme le maemo a kananyo ya madi ka boditshaba. Maemo a e nngwe le e nngwe a dintlha tse a tshwanetse go tlhalogangwa le go tlhokomelwa.

Mmuso o na le boikarabelo ba go laola dintlha tse tsa itsholelokakaretso ka go rulaganya melawana mme o dirisa dithulaganyo tse di farologaneng go di laola. Banka ya Tibelo ya Madi a Setshaba sa Aforika Borwa fa gongwe ke thulaganyo e nngwe e e itsiweng gagolo.

DINTLHA TSE DI AMANG KGWEBBO YA GAGO

Go latela re tlhalosa ka bokhutswane jaaka ntlha e nngwe le e nngwe ya dintlha tse e amang itsholelototobetso le maemo a poelomadi mo kgwebong ya gago.

Phokotso ya tlhotlhwa ya madi

Phokotso ya tlhotlhwa ya madi ke lereo la itsholelo le le rayang koketso ya tlhotlhwa ya dilo le ditiro mo lefatsheng le le rileng. Jaaka go ntse, gompie-no tlhotlhwa ya dilo e gabedi le go feta ga bokana ba tlhotlhwa ya dilo tseo morago ga dingwaga tse 20 tse di fetileng. Tlhotlhwa ya dilo e oketsegfa topo ya dilo e oketsegfa ka gore bokana ba madi a batho ba nang ona go reka dilo a a oketsegfa. Setswamorago se se tlhamaletseng sa phokotso ya tlhotlhwa ya madi ke se se bitswang kgatelelo ya tshenyegelo-tlhotlhwa e e itsiweng ke balemirui. Go Iwantsha sephetho se ya phokotso ya madi o tshwanetse go dira tsotlhe tse o ka di kgonang go oketsa lotseno la polase ya gago ka ngwaga le ngwaga, o ntse o lekalekantsa tshenyego.

Tsalo ya madi

Fa o adima madi mo dithulaganyo tsa go adima madi o duelo tsalo ya madi. Bokana ba tsalo ya madi e o e duelang e tlhomia ke Banka ya Tibelo ya Madi a Setshaba sa Aforika Borwa. Ka mafoko a mangwe, koketso ya tsalo ya madi e tisa koketso ya tshenyego. Maemo a tsalo ya madi e dirisiwa gape go laola phokotso ya tlhotlhwa ya madi. Maikemisetso a Banka ya Tibelo ya Madi a Setshaba jaaka go ntse ke go leka go emisa maemo a phokotso ya madi ka mo go ka nnang 3% go 6%. Fa maemo a phokotso ya madi a oketsegfa maemo a tsalo ya madi a a dimiwang le ona a tlaa oketswa go gatelela batho go fokotsa bokana ba madi a a adimiwang a a ka dirisiwang mme jalo go lekalekantsa koketso ya tlhotlhwa ya dilo.

Marius Greyling, Mokwadi wa Pula Imvula. Romela emeile go mariusg@mcgacc.co.za

Kgolo

Fela jaaka go le bothhokwa go godisa kgwebo ya gago, go bothhokwa go lefatshe le lengwe le le lengwe go gola. Fa lefatshe le gola madi a a leng teng go dirisiva a a oketsegfa mme le topo ya dilo le ditiro le yona e a oketsegfa. Fa dilo le ditiro tse di tlhotlhwa di oketsegfa go kgotsofatsa koketso ya topo, bokana ba go dira ditiro tse bo a oketsegfa, mme palo ya batho ba ba dirang e a oketsegfa. Batho ba ba dirang ditiro tse ba a duelwa mme ba kgona go dirisa madi a go reka dilo le ditiro tsa ba bangwe. Go tshegetsa kgolo e ya lefatshe Banka ya Tibelo ya Madi a Setshaba e ka kgona go fokotsa maemo a tsalo ya madi, mme jalo e tokafatsa kgono ya dikgwebo go adima madi go kgona go gola le go tswelela pele.

Dithulaganyetso

Mmuso o na le boikarabelo ba go tlamelala le go tokafatsa dithulaganyetso tsa lefatshe go tshegetsa dikgwebo go kgona go gola mme jalo go godisa lefatshe le le buswang. Go kgona go dra tiro e mmuso o tlhoka madi. Madi a bonwa ka lekgetho le rona re la duelang mme gape le ka go adima madi. Fa maemo a lekgetho a fokotsa dikgwebo di a thusega mme di ka gola, mo gape go tlisang kgolo ya lefatshe.

Bosenangtiro

Re setse re supile bosenangtiro mme jaaka go ntse maemo a bosenangtiro mo Aforikaborwa a kwa godimo thata, ka ntlha ya go se gole ya lefatshe. Setswamorago se se tlhamaletseng sa maemo a a kwa godimo a bosenangtiro ke go utswa mo re go bonang gantsi mo dipolaseng, mo go fokotsang lotseno le koketso ya ditshenyegelo tse di tshwanetseng go Iwantshwa go fonya go utswa.

Kananyo ya madi ka boditshaba

Ntlha e nngwe e e tshwanetseng go elwa tlhoko ke kananyo ya madi ka boditshaba – go rona, tlhotlhwa ya madi a lefatshe le lengwe fa re a reka ka diranta tsa rona. Kananyo ya madi e e itsiweng gagolo ke ya ranta/tolara ka gore bontsi ba kgwebo mo lefatsheng ka bophara e tsamaisiwa ke tolara. Kumo e e romelweng ntle e ja monate fa ranta e fokotsegfa mabapi le mefuta ya madi a a kwa ntle. Fa o romela ntle mme o duelwa ka ditolara, ditolara di tshwanetse go fotolwa go nna diranta. Ka ranta e e motlhoho, a re re e mo maemong a R18,00, o amogela R18,00 fa o naya tolara. Go ya ka fa le ka fa, dilo tse di dirisiwang mo polaseng tse di rometsweng teng di tura thata ka ntlha ya gore diranta di tshwanetse go fotolwa go nna ditolara.

BOKHUTLO

Dintlha tsotlhe tse re di lebeletseng di a kopana mme mmuso o tshwanetse go dira tiro ya go lekalekantsa dintlha tse ka go laola dintlha go thusa lefatshe la rona. Jaaka go ntse mo Aforikaborwa gona jaanong ke gore dilo tse di tlhotlhakane mme go tisa kgatelelo mabapi le ntlha ya ditshenele go dikgwebo tsa bolemirui.

Go laola le go tsamaisa polase ya gago sentle, o tshwanetse go lemoga le go itse tsamaiso le diphethogo tsa dintlha tse re di lebeletseng fa godimo fa. Jalo, imaatlafatse ke kitso. E le sekao, ka go buisa *Pula Imvula*, makasini ya SA Grain, Landbouweekblad le Farmer's Weekly o setse o ka kgona go bona kitso e e rileng go oketsa maemo a bolaodi ba kgwebo ya gago fa o dirisa ditshupetso mo lenaneo la gago la go laola kgwebo ya gago. ■

Dira se se siameng

– tshola badiredi ka tlhokomelo le tlotlo

GO DIRISITSWE MAFOKO A MANTSİ GO KWA-LA KA KOPO YA BADIREDI BA BOLEMIRUI MO AFORIKABORWA. TSHUPETSO E E DIRISIWANG GO BONTSHA MAEMO A BONA GA E A SIAMA MME BALEMIRUI BA BONWA E LE BATHO BA BA SA TSHOLANG BADIREDI BA BONA KA TSHWANNO.

Go maswabi go nagana gore go na le kgatelelo e nnye go supa tiro e e siameng e dirwang ke kgaolo ya bolemirui ka go naya batho ba bantsi kwa magaeng mmereko, kgotsa jaaka balemirui ba thusa batho ka bophara mo merafeng e ba leng mo go yona.

Mathata a tswa mo dikgetseng tse ka nnete badiredi ba balemirui ba ne ba tsholwa ka mokgwa o o sa tshwanelang, kgotsa mo ditirego le melawana e sa latelwa ka tshwanno. Ke boikarabelo ba molemirui yo mongwe le yo mongwe go tswelela go dira go fetola maemo a kgatlano a. Go ka kgonwa fela fa rona re le setlhophora re ka dira ka thokgamo le boikanyo, go tshola bao ba re thusang go tsamaisa dikgwebo tsa rona tsa bolemirui jaaka di tsamaya. Ga go na botlhokwa ba go belaela gore ke eng se tirego e e siameng e leng yona ka gore Tswetelokgaolo ya 13 e teng go laola seemo se se motheo sa go dirisiwa mabapi le badiredi mme le tuelo ya badiredi ba bolemirui mo Aforikaborwa.

MODIREDI WA BOLEMIRUI KE MANG?

Modiredi wa bolemirui ke motho yo mongwe le yo mongwe yo a dirang mmereko wa mo polaseng le ditironyana tsa mo polaseng ka bophara, tsa go tlhokomela (kwa ntle ga fa motho a dirisiwa ke thulaganyo ya pabalesego e dirisiwang go tlhokomela dilo tsa kgwebo ya gago), mme tota le ditiro tsotlhe tsa mo meagong e leng mo polaseng.

DIKONTERAKA TSE MMEREKO

Go sala go le botoka go nna le konteraka e kwadilweng mmogo le badiredi ba mo polaseng. Nnete ke gore, mo matsatsing a segompie-no baemedi ba Lefapha la Ditiro ba tlaa botsa go di bona fa ba tla go tlhatlhoba ditiragalo tsa gago tsa mo polaseng. Dikonteraka di tshwanetse go akaretsa tshedimosetso mabapi le tuelo le dintlhia tso-

Jenny Mathews, Mokwadi wa Pula Imvula. Romela e meile go jennymathews@grainsa.co.za

tlhe tsa modiredi mme tota le ditlhommiso tsa mmereko. Konteraka gape e tshwanetse go totobatsa gore a ke konteraka ya ruri ya mmereko (k.g.r. ga e fele ka letlha le le supiwang) kgotsa a ke konteraka ya nako e rileng (k.g.r. nako ya mmereko, e le sekao, badiredi ba setlha).

Ditshupetso

Ke kutlwalelo efe e tshwanetseng go nna teng? Ditshupetso tse dingwe ke tseo:

- Maina
- Lokwalokoa/Omang/Pasa – tshwara kopi mo faeleng
- Mmereko o tlaa dirwa kae – lefelo la mmereko
- Diura tsa go dira
- Tirobosigo – go tlhokiwa gagolo ka nako ya mmereko o montsi jaaka fa go rojwa
- Tiro kwa ntle ga nako e tlhokilweng – tse di tlhokiwang/tuelo
- Tefo – tuelo e tlaa neiwa leng, e tlaa nna bokae
- Lifi – matsatsi a makana kang
- A go tlaa nna ditloso tse di tlaa tseiwang mo tuelong – di totobatse
- Bokhutlo ba mmereko – totobatsa boemo, e le sekao mabaka le/kgotsa maemo

DINTLHA TSA GO DIRA LE TUELLO YA BADIREDI BA BOLEMIRUI

Go ya le Molao wa Lefapha la Tiro wa Maemomotheo a Tiro, Palo 75 ya 1997, badiredi ba bolemirui botlhe ba tshwanetse go duelwa go ya le bokana bo bo supiwang e le tuelotheo ka ngwaga. Balemirui botlhe ba tshwanetse go itse mateng a melao e.

Ditlha tse dingwe tse di tshwanetseng go lebelelw:

- Modiredi wa mo polaseng ga a a tshwanna go bereka go feta diura tse 45 ka beke.
- Badiredi ba bolemirui ba tshwanetse go bereka diura tse di ka nnang tse 9 ka letsatsi ka matsatsi a a leng 5 mo bekeng, mme diura tse 8 ka letsatsi fa modiredi a bereka go feta matsatsi a a leng 5 mo bekeng.
- Mmereko o mongwe le o mongwe o o dirwang kwa ntle ga ditshupetso tse ke tiro ka go dumelwa mme e tshwanetse go balabalwa e le ya tlolonako.
- Mmereko wa tlolonako o duelwa ka maemo a a leng 1,5 a tuelo e e dumetsweng ka ura.
- Tirobosigo e supiwa e le mmereko o o dirwang morago ga 20h00 ga letsatsi le pele ga 04h00 ga letsatsi le le latelang. Tuelo ka nako e ke koketsu ya 10% ya tuelo e e dumetsweng.
- Fa modiredi a bereka palo ya diura tse di leng tlase ga diura tse 45 ka beke tuelo e balabalwa ka ura le

Ka dinako tsotlhe ke nako ya go dira se se nepileng – tlhokomela badiredi ba gago mme bona ba tlaa tlhokomela ditiragalo tsa gago tsa bolemirui.

Barulaganyi

GRAIN SA: PRETORIA

PO Box 74087
Lynnwood Ridge
0040

■ 08600 47246
■ www.grainsa.co.za

MORULAGANYI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
■ 084 264 1422 ■ Kantoro: 012 943 8252
■ liana@grainsa.co.za

MOGATISANIMMOGO

INFOWORKS
Johan Smit ■ Ingrid Bailey ■ Marisa Fourie
■ 018 468 2716 ■ johan@infoworks.biz

Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui ya Batlhaka ya Afrikaborwa

MOKOPANYI WA TLHABOLOLO

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
■ 079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8283

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Mbombela)
■ 084 604 0549 ■ jerry@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8289 ■ Smangaliso Zimbili

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
■ 082 354 5749 ■ jurie@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8218

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)
■ 082 650 9315 ■ graeme@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8287 ■ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Kapabothaba (Kokstad)
■ 083 730 9408 ■ luke@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8280 ■ Luthando Diko

Liana Stroebel

Kapabophirima (Paarl)
■ 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8252 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
■ 082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8290 ■ Lebo Mogatlanyane

Cwayita Mpotsy

Mthatha
■ 078 187 2752 ■ umthatha@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8277

PULA/IMVULA E TENG KA DIPUO TSE DI LATELANG:

Setswana, Seësemane, Sesotho, Sezulu le Sethosa.

Articles written by independent writers are the
views of the writers and not that of Grain SA.

Dira se se siameng...

ura e e berekiwang ka bokana jaaka bo tlhomamiswa.

- Fa go tlhokiwa gore badiredi ba mo polaseng ba dire mmereko ka matsatsi a boikhutso le Sontag aba amogela tefo ka bobedi.

Kganelo ya go se dirise bana

Mongwe le mongwe tlase ga dingwaga tse 15 ga a a tshwanela go dira mmereko. Motsadi mongwe le mongwe o tlhokiwa go netefatsa gore ngwana yo a leng tlase ga dingwaga tse 15 a tsene sekolo. Ga go na ope yo a ka berekisang ngwana yo a leng tlase ga dingwaga tse 15 mo polaseng. Bana ba ba fetang dingwaga tse 15 mme ba le tlase ga dingwaga tse 18 ga ba kgone go berekisa go feta diura tse 35 ka beke mme ga ba kgone go bereka mo go dirisiwang dikhemekale. Modirisi o tshwanetse go kwala pego ya leina, letsatsi la go tsholwa le aterese ya manno ya modiredi mongwe le mongwe tlase ga dingwaga tse 18 yo a mo berekisang dingwaga tse tharo.

Tuelotekano ya Setšaba

Maemo a tuelotekano a badiredi ba bolemirui a mantshwa a tlhomilwe ka koketsi e e ka nnang 3,8% ka go dirisiwa go tloga Mopitlwé 2020:

- Go ya le maemo a a bokana ba tuelotekano ya badiredi ba bolemirui badiredi ba tshwanetse go amogela tefo e e seng tlase ga R18,68 ka ura.
- Ke go re: R840,60 ka beke ya diura tse 45 mme go le R3 362,40 ka kgwedi.

Dintla tsa lifi le tsona di tshwanetse go kwalwa mo konterakeng ya mmereko

- **Lifi mo ngwageng** – dibeke tse tharo ka tuelo mo dikgweding tse lesompedi tsa go bereka.
- **Lifi ya go lwalla** – sediko sa lifi ya go lwalla ke nako e e leng dikgwedi tse 36. Ka dikgwedi tsa ntla tse thataro tsa go bereka, modiredi o letlelelwá go tsaya letsatsi le lengwe la lifi ya go lwalla a duelwa go ya ka matsatsi a le 26 a go bereka. Ka sediko se sengwe le se sengwe sa lifi ya go lwalla, modiredi wa bolemirui o letlelelwá go amogela tuelo ya lifi ya go lwalla ka bokana ba tuelo ya palo ya matsatsi a modiredi a neng a ka kgona go bereka ka nako e e leng dibeke tse thataro.
- **Lifi ya boikarabelo ba lelapa** – lifi ya mofuta o e ka dirisiwa fela fa modiredi a setse a berekile dikgwedi go feta tse di leng tse nne. O amogela tuelo ya matsatsi a a leng a mararo mo dikgweding tse lesompedi tsa go bereka fa go belegwa ngwana, ngwana a lwalla kgotsa fa mogatsa, mo-

tsadi, rremogolo/mmémogolo, ngwana, motlogolo kgotsa kgaitsadi a ka tlhokafala. Lifí ya mofuta o ga e kgone go koanwa fa sediko sa lifi ya ngwaga se khutla.

- **Lifi ya pelegiso** – modiredi wa bolemirui o letlelelwá go tsaya dikgwedi tsa pelegiso tse di leng tse nne ka go letelana. Lifí ya simolola ka nako e nngwe le e nngwe mo dibekeng tse nne pele ga nako ya tsholofelo ya pelego ya ngwana. Modirisi ga a letlelelwá go duela modiredi ka nako ya lifi ya pelegiso fa a sa mo mmerekong – kgotsa go ka dumelwa go amogela tefo ya bokana ba tuelo jaaka go dumelwa, go tsamaelana le matlhomo a gore o kgona go kopa tuelo mo Letlole la Tshireletso ya Gosedire. Modiredi wa bolemirui ga a letlelelwá go bereka mo nakong e e leng dibeke tse thataro morago ga go belega ngwana mme fela fa ngaka kgotsa mmelegisi a kwala lekwalo la go dumela gore a ka kgona go bereka.

Bokhutlo ba mmereko

Fa re saena tumelano ya mmereko le modiredi o montshwa gantsi kakanyo ya bofelo e e akanyang ke ntla ya bokhutlo ba mmereko, mme ntla e e tshwanetse go nna kgaolo e e bothokwa ya tumelano ya mmereko e o e saenang mabapi le modiredi o montshwa o mongwe le o mongwe.

Mmereko o ka khutlwá jang? Ka tlwaelo go letlelelwá gore modiredi o tshwanetse go naya kitsiso ya bokhutlo ba mmereko kgwedi e le nngwe pele a batla go khutlwá tumelano ya mmereko. Ditshupetsotsela di supa gore fa modiredi a berekile nako e e leng tlase ga dikgwedi tse thataro o tshwanetse go naya kitsiso ya beke e e nngwe pele a khutlwá mmereko, mme fa a berekile nako ya go feta dikgwedi tse thataro go tlhokiwa nako ya kitsiso ya go khutlwá mmereko ya kgwedi e le nngwe. Fa modirisi a batla go khutlwá konteraka ya tumelano ya mmereko, kitsiso e tshwanetse go kwalwa ka tlhaloso ya go bua mo puong e e tlhaloganngwang ke modiredi.

BOKHUTLO

Ga o age batho o aga kgwebo – mme batho bona ba aga kgwebo! Richard Branson o ntse a le segwaba mo dikgaolong tse dintsí. O dumela gore ntla hatheo ya go kgona kgwebo ke mokgwa o wena o tsholang badiredi ba gago: ‘Ga se badirelwá pele, ke badiredi pele. Fa o tlhokomela badiredi ba gago, ba tlaa tlhokomela badirela bagago.’ Ke nnate gape mo klgwebong ya bolemirui. Fa badiredi ba gago ba ikutla ba tlötla ka tlhotlhwa e e kwa godimo, bona ba tlaa busetsa tlötlo eo ka go tlhokomela le go tlötla didiriswa le metshene tsa gago tse ba di dirisang, kgotsa diriuwa tsa gago kgotsa fa ba dira mmereko o o tlhokang tlötlo le tlhokomela mo polaseng ya gago.